րի հետ. վերջինի մասին կը խօսինք հետեւեալ պրակում: Կեդրոնական խաչի պալմետները տեսնում ենք սասանեան ամենահին դրամների վերայ:* Ահա մի այլ բեկոր գերեզմանական կոթողի, Եռաստիճան եւ ծակոտէն պատուանդանի վերայ ձողաբարձ խաչը հաւասարակող, բոլորակ պսակի մէջ առնուած, պսակի բոլորակի զարդի եռանկիւնաձեւերի շարքը, ինչպէս եւ ամբողջ շրջանակը, տեսնենք պիտի եւ Կողբի քանդակների մէջ, որ յետագայում այլեւս չի կրկնւում հայ քանդակագործութեան մէջ (Պատկ. 53): Արեւելեան լուսամուտի գլխին դրուած քանդակը, մի իշխանի եւ եպիսկոպոսի, ձեռքներին եկեղեցու մոդելը բռնած, կասկածելի ենք համարում, որպէս հին եկեղեցու մաս, եւ հաւանական ներկայ շէնքի հետ կապուած (Պատկ. 54):

Պէտք է յիշենք նաեւ մի մոտիւ եւս, ձախ աւանդատան պատի մէջ զետեղած, Ամենակալը աթոռի վերայ նստած, որ տարաբաղդաբար լուսանկարել չկարողացանք, տեղի նեղութեան եւ անյարմարութեան պատճառով, որ իր նմանների մէջ հնագոյնը պիտի լինի, եթէ Օձունի արեւելեան լուսամուտի գլխի Յիսուսի քանդակը Ամենակալ չէ:

Ե.

Նախընթաց պրակի մէջ յիշեցինք Կողբի աւերակների մասին: Նախ ճշդենք տեղը. այս վայրը չպէտք է շփոթել Արշարունեաց գաւառի աղահանքերին կից նոյնանուն հին աւանի՝ Եզնիկ Կողբացու հայրենիքի հետ. սա գտնւում է Ջորագետի աջ կողմը, Ղազախ եւ Լոռի գաւառների սահմանագծին մօտ, մօտաւորապէս Ախտալայի շրջանում, հնում Կողբափոր կոչուած: Այդ երկրամասը հարուստ է հին եկեղեցիների մնացորդներով, բայց գիւղի հիւսիս-արեւելեան կողմը, գիւղացիներից մէկը իրեն պատկան հողի վերայ կամենալով կալ շինել, փորելիս երեւան է գալիս քանդակների մի բազմութիւն եկեղեցու պատերի հետ: Հայաստանի կառավարութիւնն իսկոյն արգելում է շարունակել, իբր հնութեան վայր, ապագային թողնելով պեղումներ կատարել մասնագէտների ձեռքով: Ուրեմն, եկեղեցու ձեւի մասին խօսել չենք կարող, թէեւ նշխարներից դատելով հնագոյն շէնքերից մէկը պիտի լինի, արտաքոյ կարգի հետաքրքրական, երեւան հանուած փշրանքների համեմատ:

Նախ յիշենք, որ այստեղ եւս կայ գերեզմանական կոթողի մի մնացորդ, ձեւով նման կեդրոնական Հայաստանի, յատկապէս Արագածի շուրջը երեւան եկած կոթողներին, որոնց մասին երկար պիտի խօսենք հետեւեալ պրակների մէջ: Այս նշխարների փոքրիկ մնացորդներն իսկ բաւական են մատնանշելու, թէ այստեղ եղել է մի շէնք սասանեան-միջագետական եւ բիւզանդական նախնական շրջանի հետ կապուած, ինչպէս եւ Օձունի, Բրդաձորի եւ Խոժոռնիի մնացորդների, բայց նաեւ կեդրոնական Հայաստանի գերեզմանական կոթողների, իրենց շատ մոտիւներով (Պատկ. 55):

Նախ քննենք (Պատկ. 56) աջից ձախ ա. բ. գ. բեկորները, որոնք թւում են գերեզմանական կոթողներ. դրանից ա-ի ներքեւի մասից վեր՝ ոլորապտոյտ որթ է, ողկոյզի եւ տերեւի շարքով. որթի վերայ կանգնած է մի մարդ, ձախ ձեռքով ձողաբարձ խաչ բռնած, որ հաստատուած է վարդեակի մէջ: Վերեւի տարածութիւնը կտրատուած է շեղակի գծերով քառանկիւնիների, իսկ ճակատին սասանեան հասկաձեւ զարդ, որ Բրդաձորի եւ Խոժոռնիի քանդակների մէջ եւս տեսանք: Մօտաւոր նմանութեամբ մի քանդակ ունինք Լմբատավանքի վերայ՝ արեւելեան Շիրակում, որ ամենաուշը է. դարի սկզբների շէնք է. այդ քանդակը ըստ Ստրժիգովսկու մի հին շէնքի մնացորդ է,* որ գործադրուած է այստեղ իբր դրան վերին կողք, ասել է, թէ աւելի հին քան է. դարը. կամնակի մի ապացոյց հնութեան: Ուշադրու-

---

*Friedrich Sarre. Die Kunst des alten Persien. 1923. Taf. 142. No. 4 դրամը:

*Die Baukunst. 406.